
A pénz nem ismer zászlót – avagy hogyan lássunk el egy hadigépezetet

A XVII–XVIII. század európai történelme tele van nagyobb háborús konfliktusokkal és átrendeződésekkel, gondoljunk csak az állandó angol–francia rivalizálásra, vagy a baltikumi uralomváltásra a század elején. Ezt az időszakot többen a Napkirály korának nevezik, és nem alaptalanul: XIV. Lajos (1643–1715) uralkodása rendkívül sok háborút és pusztítást okozott úgy emberi, mint anyagi téren egyaránt. Az emberben viszont könnyen felmerülhet a kérdés, hogy ha a Montecuccoli által híressé tett aforizma („*A háborúhoz három dolog szükséges: pénz, pénz és pénz.*”) igaz, akkor hogyan volt képes ezt egy ország ilyen hosszú ideig finanszírozni?

Guy Rowlands könyvében pontosan ezt, vagyis a háborús erőfeszítések finansziális aspektusait kívánja bemutatni, különösen az ország bankárain közülük pedig Samuel Bernard életén keresztül. A St. Andrews-i Egyetem professzora monográfiáiban és előadásaiban a francia hadsereg ellátási nehézségeivel foglalkozik, kifejezetten a spanyol örökösödési háború eseményei kapcsán (1701–1714). Az elhúzódó konfliktus több hadszíntéren egyszerre zajlott: összecsapások Flandriában, Észak-Itáliában, közvetlenül a francia határnál, illetve spanyol területen. Ezt a feneketlen zsákot, amit háborús gépezetnek is nevezhetünk, kellett volna valahogyan ellátni, lehetőleg saját (királyi) és országos bevételekből. Azonban ahogy Rowlands is utal rá, a kilencéves háború (1688–1697) megmutatta, hogy ehhez külföldi forgó tőke behozatal szükséges, közelebről idegen bankárok pénze és szolgáltatásai, hogy a rendszert életben tudják tartani.

A téma megértéséhez szükséges megemlítenünk a *hadügyi forradalom* elméletének egyes vonatkozásait. Michael Roberts 1956-os esszéjében emelte fel szavát a korábbi történelmi véleményekkel szemben, miszerint a XVI. század volt a hadtörténelem legérdektelebbs időszak. Munkájának fókuszában a svéd hadsereg átalakulása volt, kiváltképpen Gusztáv Adolf uralkodása időszakában. A munka rendkívül sok vitát és elleníratot eredményezett, amelyek kétség kívül elérte a célját: az érdeklődés ismét a hadtörténelem felé fordult, köztük a hadsereg finanszírozása irányába. Az addigi szakmunkák foglalkoz-

tak ugyan a katonai logisztika kérdésével, de éppen a XVII. században történtek olyan változások, amik érdemessé tették a téma közelebbi vizsgálatát. Ilyen például az angol „pénzügyi forradalom” eseménysorozata, vagy például a nemzetközi bankárok bevonása az állami (értsd: királyi) „passzionak” számító háborúk ellátásába. A meredeken emelkedő hadsereglétszámok mellett az uralkodóknak többet kellett költeni a hadigépezet működtetésére, így például a drága ágyúkra, fegyverekre, ruházatra és élelmiszerre. A kezdeti időszakban ez természetesen hatalmas lökést adott a hazai ipar és kereskedelem számára, de a háborúk megnövekvő földrajzi kiterjedtsége miatt az erőforrásokat rövid idő alatt hatalmas távolságra kellett eljuttatni, ami különösen egy külföldi akció során okozhatott problémákat. Szükség volt olyan személyek segítségére, akik nem ismertek országhatárokat: személyes kapcsolataikat az érdekek és az ismeretség adta, céljuk pedig a minél nagyobb haszon elérése volt, természetesen a saját presztízsük emelkedésével. Európa különösen nyugati részének pénzügyi szektora valójában egy szűk klubot jelentett: ők a főbb tranzakciókat meghatározott városokban (Genf, Genova, Amszterdam, London) végezték, legtöbbször természetesen titokban.

A bankárok titokzatos világa a klasszikus kutatómunka számára szinte halálos terepet jelenthet: mivel a kapcsolatok alapja a kölcsönös bizalom és a diszkréció volt, ezért nem várható el, hogy szabályos értelemben vett történeti forrásokkal találkozzunk. A szerző véleménye szerint a bankárok célja minden esetben a bizalom megszerzése volt, függetlenül attól, hogy nem csak egyoldalú kereskedelmi tevékenységet folytattak, hanem termékekkel (élelmiszer, ruházat, porcelán) is üzleteltek az idők folyamán. Egy pénzügyi tranzakciókkal foglalkozó egyént nem az alapján ítélték meg, hogy mennyi vagyonnal rendelkezik, hanem inkább arról, hogy milyen jó hitelező hírben állt, vagyis a megbízhatóság adta a garanciát. Erre a legjobb alap a nemesi cím elérése volt, amiért legtöbbször magának XIV. Lajoshoz fordultak, de mint ahogy láthatjuk, egy királyi „kastélytúra” is növelheti a reputációt. Mivel a rendszert eleve a le nem írt egyezségek tartották életben, ezért a kormányzat számára sem volt éppen egyértelmű, hogy milyen csatornákon folynak keresztül a pénzek egyik pontból (Párizs) a harcoló csapatok számára (például Milánóba). A háború elején nem is foglalkoztak komolyabban a kérdéssel: számukra csak az volt a fontos, hogy a külföldi hadszíntereken harcoló alakulatok megkapják törvényes jussukat és tovább tudják folytatni katonai akcióikat.

Az „abszolút állam” működéséhez hasonlóan a francia bankárokat is ilyen láthatatlan szálak garmadája tartotta fent Európa térképén, akik ágenseik révén minden nagyobb pénzpiacon képviseltették magukat. Francia területen a legnagyobb központ Lyon volt, ahonnan többnyire az európai ügyleteket foly-

tatták, de kisebb regionális központok (Lille) is működtek a közeli hadseregek ellátása érdekében. A nemzetközi pénzpiac egyik központjaként Amsterdam és kisebb mértékben Antwerpen kulcsszerepet játszott a francia hadgépezet olajozásában, olyannyira, hogy több esetben maguk a holland bankárok „fizették” saját országuk lerohanását, a hangos angol tilalmak ellenére is.

A forrásbeli problémák leküzdésére a szerző egy klasszikus eszközhöz folyamodik: egy ismert bankár, Samuel Bernard életén keresztül mutatja be a XVII–XVIII. századi francia hadi ellátás minden lehetőségeit és korlátjait. Bernard bankárként először kisebb feladatokat vállalt, hogy aztán egyre inkább a csúcsra törjön. Többször előfordult, hogy ötleteivel közvetlenül az uralkodót segítő miniszterekhez fordult, olykor még parancsokat is osztogatott számukra. Ilyen lehetőségekkel (belső információkkal) mindjobban befolyásolni tudta az ország adó- és pénzügypolitikáját, manipulálva ezzel szinte az egész piacot. Ágensein keresztül több piacot tudott megnyerni magának: kezdetben ő fizette az V. Fülöp spanyol királyt támogató francia csapatokat, majd a háború előrehaladtával szinte minden fronton rá számított a királyi udvar az Ibériai-félszigettől Flandriát át Észak-Itáliáig. Monopolisztikus törekvései során el tudta intézni vetélytársait is, így például Jean-Henri Hugutean-t diszkreditálni tudta az udvarnál, ami később katasztrofális következményekkel járt az államra nézve. A fent említett hiteladási képesség (más szóval „bizalom”) a háború folyamán többször került veszélybe, így például a nagy vereségek (Blenheim, Torinó, Ramilles) során, vagy például a rövid ideig tartó holland bankzárlat idején. A fluktuáló piac lehetőségeit leginkább a csillagokhoz hasonlíthatjuk: míg az angol szakemberek a korlátozások után csodálkoztak a francia állam működésén, addig azok szinte bárholnan pénzt tudtak szerezni, még a kiutasított hugenották is adtak számukra kölcsönt. Az államért való szolgálatot fokozatosan felváltotta a segítségnyújtás: Bernard-nak 47 millió livre-nyi követelése volt a francia állammal szemben, amit a kormányzat többször további hitelekre adott garanciákkal próbáltak meg csökkenteni (a „bizalom” megmaradása és Bernard további működésének érdekében).

A francia pénzügyi rendszer központja az ország keleti részén fekvő Lyon volt, ahonnan bankügyleteket folytattak svájci és egyes itáliai területek irányába. A különböző területekről érkező kölcsönök és kölcsönzők garmadája rövid távon felfuttatta a települést: az áthaladó kereskedelem és a kiszolgálóipar mellett a pénzügyi szektor is jelentőssé vált. A háborús konjunktúra hatására ez szélesebb kereteket öltött: a város kezdett francia Amsterdami-ként funkcionálni, már ami a gazdasági potenciált jelentette. Az egy személyre (Bernard) alapozott gazdasági struktúra azonban nem bírta el a rá nehezedő háborús nyomást, ami 1709-ben végzetesnek bizonyult. A XXI. század eleji pénzügyi válsághoz

hasonlóan egy dominóeffektus következett be: nem fogadták el a legnagyobb francia bankár egyik kölcsönének betétlapját, ami a keresztbetartozások és a sokszor tényleg csak bizalom alapján működő kapcsolatok miatt omladozni kezdett. Bernard kétségbeesetten követelte egy külön állami bank létrehozását (hogy az vállalja el a kötvények pénzre való beváltását), mégsem történt az ügy érdekében semmi, így 1709 tavaszára a település fizetéseképtelenné vált, magával rántva francia pénzügyi piacot, benne természetesen magát Bernard-t is.

A kiadvány rendkívül ékes bizonyíték arra, hogy érdemes egy háborút új, eddig láthatatlan formában áttekinteni. Rowlands monográfiája újszerűsége abban rejlik, hogy a spanyol örökösödési háború olyan vizsgálati aspektusát adja, ami bár mindenki számára elérhetően, de mégis rejtve volt az olvasóközönség előtt. Külön érdekessége, hogy szinte külön idővonallal dolgozik, hiszen itt nem a háború főbb csomópontjai köré szervezi meg az események elbeszélését, hanem a pénzügyi piac változásain keresztül. Az értelmezést több esetben nehezíti, hogy a szerző egyes tisztségeket eredeti (francia) nyelven közöl, azonban egy idő után zavaróan sok „change” utótagú kifejezés szerepel a szövegekben – egy összefoglaló táblázat nagyban segítene ezen. A logikus egységekre épülő kiadvány első részében a francia pénzelosztási rendszer elméleti keretivel ismerkedhetünk meg, míg következik a tényleges gyakorlati tendenciák bemutatása az örökösödési háború alatt. A mű végén szereplő, záró fejezet nem tekinthető hagyományos értelemben vett összefoglalásnak. Ehelyett összehasonlítást kapunk a korabeli angol és a francia hadellátási rendszer között, ahol a szerző nem tud részleteibe menően kitérni a differenciákra, így csak jelezni tudja a két rendszer stabilitási különbségeit. Az itteni megállapítások jobban elérték volna egy hagyományos fejezetben, hiszen egy háborús struktúra működését semmi sem mutatja be jobban, mint az ellenség (angol) szisztémájával való összevetés. A címválasztás ilyen értelemben is elsőrangú: a láthatatlan üzelmeket folytató, alkímistákhoz hasonló feladatot ellátó bankárokat egyesek joggal tarthatták „veszélyes és tisztességtelen” embereknek, hiszen szinte saját lakosztályukból tudták befolyásolni a hadseregek sorsát. A munka használatát kiterjedt irodalomjegyzék, név- és tárgymutató segíti, egy külön függelékben pedig vizuális módon követhetjük végig a pénz útját Párizstól Madridig és vissza, annak összes kanyarjaival és buktatóival együtt.

Guy Rowlands: *Dangerous and Dishonest Men: The International Bankers of Louis XIV's France*. Basingstoke and New York. Palgrave Macmillan, 2015. XVI+265 o.

Kiss Márton